

OTTO LINDERBORG

YKSI SUURI PAHE – TARKASTELUSSA POLYKARPOKSEN KIRJE FILIPPILÄISILLE

Varhaiskristillisissä lähteissä käsitykset synnistä ja harhaopista sulautuvat yhdeksi ajatukseksi yhteisölle vaarallisesta paheesta. Jotta tästä vaarasta voitaisiin pysyä loitolla, tarvitaan oikeudenmukaisuutta.

Synti ja harhaoppi ovat kiehtoneet ihmisiä vuosisadasta toiseen, mutta mitä niillä on alun perin tarkoitettu? Vastausta on etsittävä kristinuskon historian ensimmäisiltä vuosisadoilta. Yhden näkökulman aiheeseen tarjoaa 160-luvun tienoilla jKr. martyyrikuoleman kokeneen Smyrnan piispan **Polykarpoksen** kirje, jonka hän suuntasi filippiläiselle seurakunnalle.

Nykyäänkin käytetty harhaopin ja synnin erottelu juontuu vasta **Tuomas Akvinolaiselta** (1225–1274). Hän määritteli tunnetussa teoksessaan *Summa Theologiae*, että harhaoppi on ”epäuskon laji” (latinaksi *infidelitatis species*). Hänen mukaansa se kuuluu niille, jotka tunnustavat kristillisen uskon mutta

turmelevat sen opit. Tätä määritelmää mukaillen harhaoppi erotetaan vielä tänäkin päivänä synnistä siten, että harhaoppi tulkitaan uhaksi uskonnolliselle järjestykselle. Synti on sen sijaan lähempänä yksilöä.

Saksalaisen teologin **Walter Bauerin** (1877–1960) tutkimus on vaikuttanut voimakkaasti harhaopin (kreikaksi *hairesis*) alkuperää koskevaan tieteelliseen keskusteluun. Hänen esittämänsä käsityksen mukaan erilaiset aikaiset harhaoppimuodot – tai ”protoharhaopit” – edelsivät niin sanottua oikeaoppisuutta suuressa osassa varhaiskristillistä maailmaa. Esimerkkinä protoharhaopista Bauer pitää etenkin Egyptissä vallinnutta gnostilaisuutta, joka yhdisteli juutalaisuutta, kristinuskoa ja hellenismien vaikutteita. (Bauer 1934, 2–80.)

Turkissa nykyisessä Izmirin kaupungissa, entisessä Smyrnassa sijaitsee Polykarpoksen kirkko.

Gnostilaisuus ja muut nykyään harhaoppeina pidetyt tulkinnat tuomittiin harhaopeiksi ekumeenisissa konsiileissa eli kirkolliskokouksissa, joita pidettiin 300–700-luvuilla. Niissä piispat sopivat kristinuskon keskeisistä opeista, kuten kolminaisuusopista ja käsityksestä Jeesuksesta ihmisen pelastajana. Vaikka esimerkiksi uskontunnustukset päätettiin vasta ekumeenisissa konsiileissa, niin oliko jo sitä ennen olemassa jonkinlaista alustavaa opillista yhtenäisyyttä?

Yhdysvaltalainen teologi **Arland Hultgren** vastaisi kyllä. Hän on esittänyt vastakkaisen näkemyksen kuin Bauer. Hänen mukaansa tietyt kristinuskolle keskeiset käsitykset olivat vakiintuneita jo 1. vuosisadalla jKr. eli niin sanotulla apostolisella ajalla. Tämä varhaisin kristinuskko ei kuitenkaan vielä sitoutunut kolminaisuusoppiin. Siihen sisältyivät silti käsitykset siitä, että Kristus oli syntynyt ihmiseksi ja noussut ylös kuolleista ja että hän on ihmiskunnan pelastaja (Hultgren 1994, 2–3).

Ainakin angloamerikkalaisessa tutkimuksessa tämä Baueria vastustava näkökanta on alkanut hallita alaa. On alettu mieluummin korostaa varhaiskristillisyyden yhtenevää opillisten eroavaisuuksien sijaan. (Vertaa King 2008, 69–70; Eshleman 2011, 191.) On kuitenkin kysyttävä, kuinka hyvin lähteet lopulta tukevat teoriaa opillisesti yhteneväisistä varhaiskristillisyydestä.

Jos varhaiskristilliset seurakunnat olisivat olleet opillisesti lähellä toisiaan, siitä olisi luul-

tavasti seurannut harhaoppien selkeä tai ainakin selkeämpi nimeäminen. Toisaalta siitä olisi kenties seurannut myös selvempi suvaitsevaisuus erityyppisiä – oikeiden opillisten käsitysten piirissä pysyviä – uskontunnustuksia kohtaan. Säilyneessä kristillisessä kirjallisuudessa 1. ja 2. vuosisadoilta jKr. selkeitä erotte- luja hyväksyttävien ja kiellettyjen uskonnon muotojen välillä ei kuitenkaan tehdä.

Säilyneissä teksteissä törmätään itse asia- sa täysin vastakkaiseen ilmiöön: erityyppisten moraalisten ja opillisten ”poikkeamien” su- lautumiseen yhdeksi voimaksi, jota pidetään sosiaalisesti tuhoisana. Tämä yleisemmin tulkittu yhteiskunnallinen pahe (kreikaksi *kakon* tai *khalepon*) määräytyy totuuden- mukaisen uskontunnustuksen turmiolliseksi vastakohtaksi.

SYNTI JA OIKEUDENMUKAISUUS

Synnin (kreikaksi *hamartia*, latinaksi *peccatum*) historiaa on tutkittu vähintään yhtä kattavasti kuin harhaopin historiaa. Myös viime vuosikymmeninä aihe on ollut tutkimus- kirjallisuudessa paljon esillä (katso esimerkik- si Anderson 2009; Fredriksen 2012; Lam 2016).

David Konstanin tuoreessa tutkimukses- sa *The Origin of Sin: Greece and Rome, Early Judaism and Christianity* (2022) pyritään täs- mentämään erityisesti varhaiskristillistä synti- ideaa. Konstanin teoriassa lähteinä toimivat eritoten Raamattuun kuuluvat evankeliumit.

Konstanin tutkimuksessa alkuperäinen kristitty näkemys synnistä näyttäytyy sangen erilaisena kuin nykyisin vallalla oleva ym- märrys, joka periytyy varhaisilta kirkkoisilta, kuten **Augustinukselta** (354–430 jKr.). Teok- sessaan *Contra Faustum Manicheum* Augus- tinus määrittelee synnin teoksi, lausumaksi tai haluksi, joka on ristiriidassa jumalallisen järjen määräämän ikuisen lain kanssa. Kon- stanin näkemyksessä kaikkein varhaisin kris- titty tulkinta synnistä olisi taas muodostunut Kristusta kohtaan osoitetusta epäluottamuk- sesta tai uskontunnustuksen puutteesta (krei- kaksi *apistia*) (Konstan 2022, 118).

Varhaiskristillistä oikeudenmukaisuuden käsitettä (kreikaksi *dikaiosynē*)¹ on viime vuosikymmeninä pääasiallisesti tulkittu kah- den yleismallin kautta. Oikeudenmukaisuus on ensinnäkin kuvattu relationaalisena. Tällä viitataan ihmisten osallisuuteen jumalallises- sa liitossa (katso esimerkiksi Sanders 1977).

Toisessa yleismallissa oikeudenmukaisuus on puolestaan esitetty puhtaasti oikeudelli- senä kysymyksenä. Tätä jälkimmäistä näke- mystä on edustanut muun muassa **Nicholas Needham**, jonka mukaan varhaiskristillises- sä ajattelussa oikeudenmukaisuuden tarkoi- tuksena olisi ollut nimenomaan moraalisen nuhteettomuuden varmistaminen (Needham 2006, 24).

¹ Aikaisemmissa suomennoksissa ’vanhurskaus’, joissain uudemmissa myös ’oikeamielisyys’.

”HARHAOPPI” POLYKARPOKSEN KIRJEESSÄ

Merkittävän lähteen varhaiskristillisten harha- opin, synnin ja oikeudenmukaisuuden käsit- teiden tarkastelulle muodostaa Polykarpok- sen *Kirje flippiläisille*, jonka aitoudesta ja yhtenäisyydestä ei ole yksimielisyyttä (katso Linderborg ja Johansson 2021). Polykarpok- sen kirje ei kuulu Uuteen testamenttiin, mutta sen oletetun kirjoittajan merkityksestä kertoo se, että Polykarposta pidetään pyhimyksenä katolisessa ja ortodoksisessa kirkossa.

Polykarpoksen kirjeen pohjalta voidaan tulkita uudelleen harhaopin, synnin ja oikeudenmukaisuuden käsitteitä, jotka ovat olleet kristinuskossa keskeisiä. Kuten huo- maamme, varsinaisia harhaopin ja synnin käsitteitä ei itse asiassa kuitenkaan Poly- karpoksen kirjeessä vielä esiinny (vertaa Linderborg 2021).

Polykarpoksen kirjeessä ”rahanhimo” (latinaksi *avaritia*) rinnastetaan vaaralli- suudessaan epäjumalien palvontaan eli idolatriaan. Kirjeessä annetaan ymmärtää, että parantumattomasta rahanhimosta ja epäjumalien palvonnasta tulisi rangaista samalla tavalla: uskonnollisesta yhteisöstä poissulkemalla. (11:2.)

Minkälaisista näkemystä kristinuskosta Poly- karpoksen kirjeessä tuomitukseksi tullut epä- jumalanpalvonta sitten edustaa? Vastaus tähän löytyy kirjeen 7. luvun ensimmäisestä osasta: ”Jokainen, joka ei tunnusta, että Jee- sus Kristus on syntynyt ihmiseksi, on anti-

KUVAN LÄHDE: ALAMY

Polykarpos menetti henkensä uskonsa vuoksi. Hänen marttyyrikuolemastaan kertova kirje *Polykarpoksen marttyyrikuolema* on lajissaan varhaisin tunnettu.

kristus. Sellainen taas, joka ei tunnusta ristin todistusta, on paholaisesta. Saatanan esikoisena puolestaan on pidettävä sellaista, joka vääristelee Herran sanaa omien mielihalujensa mukaan ja kieltää ylösnousemuksen ja tuomion.”² (7:1.)

Polykarpoksen kirjeessä tulee tuomituksi doketismi – siis se kristityn uskon muoto, jonka mukaan Kristuksen todellinen olemus on puhtaasti jumalallinen ja hänen inhimillinen

hahmonsa pelkkä harhakuvitelmä (vertaa Ulrich 2010, 246–249). Kyseinen usko tuomitaan kirjeessä niin raivokkaasti, että sitä voisi jopa pitää harhaopin tunnistamisena.

Samalla kirjeessä kuitenkin paljastuu varhaisten kristittyjen jaetun teologisen näkemyspuute: kirjeen kirjoittamisen aikaan yhteistä kristillistä uskonilmaisua ei ilmeisesti ollut vielä muodostunut. Näin todellista, selkeäsanaisista oikeaoppisuuden ja harhaopin tunnistamista ei myöskään siinä esiinny (vertaa Bauer 1934, 63).

Polykarpoksen kirjeessä ”rahanhimo” rinnastetaan vaarallisuudessaan epäjumalien palvontaan.

Vaikutelma, jonka mukaan kristillistä ykseyttä ei olla saavutettu, syntyy myös kirjeen 7. luvun toisesta osasta. Siinä filippiläisiä kehoitetaan hylkäämään doketistien ”valheeliset opetukset” (kreikaksi *pseudodidaskalia*) kääntymällä ”meille alusta lähtien annetun sanan puoleen”. Filippiläisten tulisi täten pysyä ”raittiina rukouksissaan” ja ”vahvoina paastoamisissaan”, koska vain siten hajotavalta viettelyltä (kreikaksi *peirasmos*) voidaan välttyä. (7:2.)

Kirjeessä nousee esiin joukko asenteita ja käytäntöjä, joita voidaan pitää erityisen haitallisina kristillisen ykseyden saavuttamisen kannalta – sekä opin että käytöksen näkökulmasta. Näiden ongelmien karttamista kuvataan välttämättömänä koko uskonnollisen järjestyksen saavuttamisen kannalta.

”SYNTI” POLYKARPOKSEN KIRJEESSÄ

Polykarpoksen kirjeen 4. luku alkaa toteamuksella, että rahanhimo on kaiken paheen alku (4:1.). Samassa yhteydessä seurakunnan jäseniä muistutetaan siitä, etteivät he kuollessaan voi viedä aineellista omaisuuttaan mukanaan. Lisäksi siinä todetaan, että ai-

noastaan vapautuessaan rahanhimosta kristityt miehet kykenevät opettamaan yhteisönsä naisia elämään ”uskossa, rakkaudessa ja puhtaudessa”. Näin naisille annetaan mahdollisuus opettaa lapsilleen ”Jumalan pelon kulttuuria”. (4:2.)

Luvuissa 5 ja 6 varoitetaan edelleen paheista, joista seurakunnan jäsenten tulisi pidättäytyä. Varoitukset kohdistuvat erityisesti diakoneihin, nuoriin miehiin ja seurakunnan vanhimpiin (5:1–3; 6:1). Sekä diakoneja että vanhimpia varoitetaan rahanhimosta. Diakoneja varoitetaan erikseen vielä panettelusta ja epärehellisyydestä, vanhimpia puolestaan vihasta ja ennakkoluulosta. Nuorille miehille tarkoitetut varoitukset koskevat erityisesti kaikenlaisia seksuaalisia poikkeamia (kreikaksi *ta atopa*), jotka tuomitaan jyrkästi.

Luku 6 päättyy filippiläiselle seurakunnalle yleisemmin osoitettuun vetoomukseen, jossa korostetaan anteeksiantoa kirjeen muuten tuomitsevasta sävystä huolimatta (6:2–3). Muutos tekstin sävyssä selittynee tavoitellulla aatteellisella yhdenmukaisuudella. Niitä, joiden teot ja ajatukset toimivat seurakuntien yhtenäisyyttä vastaan, on tietysti nuhdeltava. Mutta kun huonot tavat on

² Suomennos Nina Nikki ja Outi Kaltio.

Kirjeessä kehoitetaan vastustamaan ahneutta ja maallisen omaisuuden himoa varustautumalla ”oikeudenmukaisuuden aseilla”.

saatu karistettua syntisistä, tulisi heidät taas saada osaksi kristillistä yhteisöä – ja samalla eheyttää yhteisöä.

Itse asiassa Polykarpoksen kirjeessä kaikkia niitä oppeja ja käytäntöjä, joiden kuvitellaan estävän yhteneväisten uskomusten ja asenteiden muodostumista, määritellään käyttäen termejä *kakon* tai *khalepon* eli pahe tai heikkous. Toisin sanoen ne nähdään yhtäältä samanlaatuisina yhteiskunnallis-uskonnollisesti haitallisina pahuuden ilmaisuina, toisaalta tarkemmin eriytymättöminä yhteneväisyyden estäjinä – olivatpa ne sellaisia, joita myöhempi ja yhtenäisempi kristillinen ymmärrys tulisi tulkitsemaan joko synteinä tai harhaoppeina.

OIKEUDENMUKAISUUS POLYKARPOKSEN KIRJEESSÄ

Oikeudenmukaisuudella on Polykarpoksen kirjeen mukaan osansa aina, kun ihminen onnistuu taistelemaan haitallisia taipumuksia vastaan. Juuri oikeudenmukaisuus tarjoaa arsenaalin, jonka avulla nämä vaaralliset

alttiudet voidaan tukahduttaa. Oikeudenmukaisuuden todetaan olevan riippuvainen erityisesti uskollisesta ja rakastavaisesta suhteesta Kristukseen sekä valmiudesta seurata Jumalan asettamia normeja.

Kirjeessä kehoitetaan vastustamaan ahneutta ja maallisen omaisuuden himoa varustautumalla ”oikeudenmukaisuuden aseilla”. Diakoneja kehoitetaan puolestaan pysymään nuhteettomina Kristuksen oikeudenmukaisuuden edessä (5:2). Myöhemmin taas esitetään Kristus palkintona, joka odottaa riittävän oikeudenmukaista toimijaa (8:1). Tätä lupautta kehitetään edelleen luvussa, jossa nostetaan esikuviksi oikeudenmukaisuuden vaateiden mukaisesti toimineet ihmiset: nyt nämä pyhimykset ottavat ansaitun paikkansa Kristuksen vieressä (9:2).

Kirjeessä muistutetaan jatkuvasti siitä, että seurakunnan jäsenten tulisi seurata Kristuksen esimerkkiä käytöksessään samalla, kun painotetaan totuudenmukaista uskoa hänen todelliseen muotoonsa (vertaa 7:1). Tämä viittaa siihen, että kirjeessä ei nähdä laadullista eroa yhtäältä puhtaammin opillisten,

toisaalta yleisempien sosiaalisten ja moraalisten näkökohtien välillä.

Polykarpoksen kirjeen mukaan kaikki paheet ovat yhtä lailla torjuttavissa, kunhan ensin saavutetaan oikea usko Kristukseen – yhdistettynä hänen oikeudenmukaisuuteensa.

SYNTI JA HARHAOPPI MUUNNELMIA SAMASTA ASIASTA

Polykarpoksen kirjeeseen sisältyvät moraaliset kehotukset on suunnattu kristilliselle yhteisölle, jossa normatiivinen ja uskonnollinen järjestys ei vielä ole vakiintunut – ja jossa tunnustuksellinen yhtenäisyys on vastaavasti myös saavuttamatta.

Tällaisessa tilanteessa sekä synti että harhaoppi asemoituvat ymmärrettävästi samalle tasolle. Niitä pidetään laadullisesti eriytymättöminä muunnelmina paheesta, joka on yhteiskunnallisesti ja uskonnollisesti haitallista. Tullakseen tukahdutetuiksi ne edellyttävät vakaata jalansijaa totuudenmukaisessa Kristuksen innoittamassa oikeudenmukaisuudessa.

Walter Bauerin käsityksen mukaan harhaopit eivät alun perin olleet poikkeamia oikeoppisesta valtavirrasta. Sen sijaan ne olisivat muodostuneet aikaisemmin eri puolilla maailmaa paikallisten kristinuskon muotojen perillisistä (Bauer 1934, 1–5). Polykarpoksen kirjeen valossa harhaoppien tunnustaminen olisi juontanut juurensa erinäisten varhais-

kristillisten yhteisöjen sisäisistä erimielisyyksistä, jotka koskivat esimerkiksi sitä, oliko Kristus syntynyt ihmiseksi vai ei.

David Konstanin tulkinnassa varhaisin kristitty käsitys synnistä muodostui Kristusta kohtaan osoitetusta epäluottamuksesta (Konstan 2022, 118). Kuitenkin synnillä ja harhaopilla vaikuttaisi Polykarpoksen kirjeen perusteella olevan yhteinen alkuperä. Ne näyttävät sulautuvan yhdeksi kattavaksi ideaksi yhteiskunnallisesti vaarallisesta paheesta.

Sikäli kun lähteet tässä tapauksessa peilaavat todellisuutta, eriytyneitä synti- ja harhaoppikäsitteitä on siten hyvinkin voinut edeltää kyseisten kategorioiden laajamittainen yhdentyminen. Tätä tilaa voisi **Arland Hultgrenia** mukaillen luonnehtia ”esinormatiiviseksi” kristinuskoksi.

Lopuksi todettakoon, että varhaiskristillistä oikeudenmukaisuuden käsitettä on tässä artikkelissa analysoitu tavalla, joka pitkälti vastaa Nicholas Needhamin edustamaa oikeudellista tulkintalinjaa. Needhamin mukaan oikeudenmukaisuuden erityisenä tarkoitukseksi oli varhaisissa kristillisissä seurakunnissa moraalisen turmion ehkäiseminen (Needham 2006, 24.) Myös Polykarpoksen kirjeessä oikeudenmukaisuus toimii nimenomaan moraalisenä kilpenä kaiken tyyppistä käytöksellistä ja ajatuksellista korruptiota vastaan.

—
Otto Linderborg on klassillisen filologian tutkijatohtori Keski-Ruotsin yliopistossa.

LÄHTEET

- Anderson, G. A. 2009. Sin. A History. New Haven / London: Yale University Press.
- Bauer, W. 1934. Rechtgläubigkeit und Ketzerei im ältesten Christentum. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Eshleman, K. 2011. Becoming Heretical. Affection and Ideology in Recruitment to Early Christianities. Harvard Theological Review 104(2), 191–216.
- Fredriksen, P. 2012. Sin. The Early History of an Idea. Princeton: Princeton University Press.
- Hultgren, A. J. 1994. The Rise of Normative Christianity. Minneapolis: Fortress Press.
- King, K. L. 2008. Which Early Christianity? Teoksessa The Oxford Handbook of Early Christianity. Toim. Susan Ashbrook Harvey ja David G. Hunter. Oxford: Oxford University Press, 66–86.
- Konstan, D. 2022. The Origin of Sin. Greece and Rome, Early Judaism and Christianity. London: Bloomsbury Academic.
- Lam, J. 2016. Patterns of Sin in the Hebrew Bible. Metaphor, Culture and the Making of a Religious Concept. Oxford: Oxford University Press.
- Linderborg, O. H. 2021. The Firstborn of Satan. The Origins of Heresy in Polycarp's Letter to the Philippians. Religion in the Roman Empire 7(3), 368–383.
- Linderborg, O. ja Johansson, V. 2021. The Odd Future Participle at Pol. Phil. XIII: Reassessing the Authenticity and Unity of Polycarp's Letter to the Philippians. Vigiliae Christianae 75(5), 469–482.
- Needham, N. 2006. Justification in the Early Church Fathers. Teoksessa Justification in Perspective. Toim. Bruce L. McCormack. Grand Rapids: Baker Academic, 25–53.
- Sanders, E. P. 1977. Paul and Palestinian Judaism. A Comparison of Patterns of Religion. Philadelphia: Fortress Press.
- Ulrich, J. 2010. The Apostolic Fathers Yesterday and Today. Teoksessa The Apostolic Fathers. Toim. Wilhelm Pratscher. Texas: Baylor University Press, 243–260.